

Володимир КУЧАБСЬКИЙ

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯННЯ З ПОЛЬЩЕЮ

Постановка проблеми. В країнах сучасної Європи можна спостерігати суттєві різниці у соціально-економічному розвитку. На цю різницю мають вплив багато аспектів, насамперед історичні, соціальні і економічні. Сучасні європейські держави сформувалися значною мірою під впливом таких історичних подій, як Друга світова війна та розпад світової комуністичної системи, зокрема СРСР. Більшість країн Європи досягнула економічного процвітання, натомість окремі країни, які перебували у складі СРСР досі вживають марних спроб підвищити рівень свого соціального добробуту. Однією з таких країн є Україна, яка протягом 24 років своєї незалежності намагається покращити стан своєї економіки і рівень життя громадян.

Під впливом низки обставин, пов'язаних з некомпетентністю центральних органів виконавчої влади, силових структур, відсутністю реформ в секторі державного управління та місцевого самоврядування, неефективності реформ в цілому, Україна на шляху свого розвитку рухається вниз. Значну групу європейських держав становлять ті, влада у яких в минулому належала комуністичним партіям та угрупованням, натомість до складу СРСР вони не входили. Однією з таких держав є Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки кількість публікацій на тему проблем соціально-економічного розвитку України, в контексті її порівняння з іншими європейськими державами, зокрема Польщею помітно зросла. Аналізом цієї проблематики у наукових публікаціях займалися наприклад такі науковці як: М. Лесечко, А. Чемерис, О. Кучабський, Т. Міхальскі, І. Верещук та ін. Натомість не була вона розглянута в світлі останніх подій, пов'язаних з Революцією Гідності і військовим конфліктом України з Російською Федерацією. Статистичні дані, які використовуватимуться при аналізі, походять з таких джерел як: Світовий Банк (World Bank) – фінансова організація, яка містить найбільшу кількість економічних показників та Transparency International – організація, яка займається проблемою боротьбою з корупцією. Зазначені дані розглядаються у проміжку від 2004 до 2012 року, щоб продемонструвати який вплив на них мав вступ Польщі до Європейського Союзу (ЄС).

Мета статті – порівняння динаміки вибраних соціально-економічних показників України і Польщі, і на їх основі визначення проблем, які гальмують розвиток України з можливими варіантами їх вирішення.

Вклад основного матеріалу. Між Україною і Польщею можна провести багато паралелей, мало є таких країн у Європі між якими може бути стільки спільного. Обидві країни здобули свою незалежність порівняно недавно, обидві лежать в європейській буферній зоні, яка розділяє Росію і країни НАТО, на додаток вони мають спільне слов'янське походження, схожий стиль життя і близькі мови. На перший погляд важко пояснити причини такої різниці у розвитку цих обох країн. Адже після розпаду СРСР обидві країни були у тій самій економічній прірві, яку створила для них комуні-

**КУЧАБСЬКИЙ
Володимир
Олександрович,**

студент
Гданського
університету,
м. Гданськ.

Анотація: у статті на основі порівняння динаміки таких соціально-економічних показників, як валовий внутрішній продукт за паритетом купівельної спроможності на душу населення та свободи від корупції аналізується процес посткомуністичної трансформації України і Польщі. Дається визначення проблем, які гальмують розвиток України і пропонуються варіанти їх вирішення.

Ключові слова:
трансформація,
валовий внутрішній
продукт, корупція,
олігархія, Україна,
Польща.

УДК 330.3 (477:438)

тична влада. Відповіддю є характер і особливості економічної трансформації, через яку не так давно пройшли більшість країн Центрально-Східної Європи. Польщі вже до кінця 1990-х років вдалося завершити цей процес, натомість Україна досі знаходиться на початкових фазах і не може рушити далі. Згідно з М. Бонк, трансформація поділяється на 2 види: поступову і раптову. Поступова трансформація полягає на поетапних змінах і плавною адаптацією до цих змін. Натомість раптова трансформація базується на швидкій зміні старої влади і правопорядків, будові нової системи і її інгеренції в державні процеси [1].

Польща обрала для себе шлях раптової трансформації, яка призвела до переходу від планової до ринкової економіки і змінила цілий політичний устрій та соціально-економічний уклад. Послідовність змін в раптовій трансформації за Л. Бальцеровичем є такою: макроекономічна стабілізація, мікроекономічна лібералізація (яка полягає на ліквідації створених владою обмежень, перешкоджаючих підприємницькій діяльності, усунення контролю цін і обмежень в зовнішній торгівлі), а також докорінна реконструкція, завданням якої є приватизація державних підприємств, регіоналізація державних адміністрацій, реформа податкової системи і як приклад утворення нових установ, таких як фондова біржа [2].

Т. Міхальські визначив реформи, які стосуються усіх секторів економіки. Це насамперед реформи у секторі масштабного виробництва, де промисловість і сільське господарство потребує реструктуризації і позбавлення впливу правлячої еліти; зміни у фінансовому секторі – а саме створення сучасного банкового сектору і запровадження нових правил співпраці з іншими країнами; зміни в адміністративній і правовій системах, наприклад створення нової податкової системи [3].

У зв'язку з процесом раптової трансформації, який пройшов у Польщі після розпаду світової комуністичної системи, на сьогодні помітні суттєві зміни у польській економіці, в рівні заможності і якості життя населення. Натомість ті зміни, які б мали поліпшити стан знищеної економіки та призвести до росту ВВП в Україні не відбулися. Замість цього був довгий процес переходу від планової до ринкової економіки, який повною мірою не відбувся і до сьогодні. Тип української економіки можна навіть назвати псевдо-ринковим, враховуючи обсяги тіньової економіки та олігархічний вплив на економічні процеси. Найважливішими завданнями переходу були і є: відокремлення та унезалежнення української економіки від російської економіки, створення власних і ефективних джерел національного доходу та більш активний перехід від кланового тоталітаризму до демократії.

Тих цілей не вдалося досягнути з кількох причин. Відсутність на усій території України національної ідентичності призводить до зовсім різного світосприйняття і ментальності населення. Територію сучасної України (беручи до уваги окупований Крим та Донбас) можна вважати результатом певного компромісу, який став наслідком національної політики радянської влади в ХХ ст. [4]. Звідси і великі ціннісно-світоглядні відмінності населення західної та східної України.

Другою причиною послужила пострадянська, непристосована до змін політична система. Після ліквідації кремлівської влади в Україні, і під час створення нового джерела центральної влади, виникли проблеми з відсутністю досвідчених осіб, які б могли керувати країною у демократичний спосіб. Після розпаду СРСР змінилася тільки назва держави, натомість обличчя правлячої еліти не змінилося. Варто додати, що повністю усунути комуністів зі Верховної Ради та Кабінету Міністрів вдалося тільки після Революції Гідності у 2013-2014 роках.

На початку 1990-х років в Україні з'явилися дві політичні альтернативи, з поміж яких одна показувала себе як комуністична, а інша декларувала реформаторські погляди. Проте, після перемоги тієї другої політичної сили на виборах у 1994 р., виникла зовсім нова політична система, з якою ми маємо справу до сьогодні (не дивлячись на те, що представники цієї системи постійно змінювались). Полягає вона на тому, що після перемоги на виборах українські політики зосереджуються на реалі-

зації власних інтересів, ігноруючи передвиборчі обіцянки. Це приводить до того, що представники влади замикаються у власному серидовищі і починають збагачуватися за рахунок бюджетних коштів. Таку саму ситуацію можна спостерігати і у випадку інших високопосадовців, які на початку 1990-х років за допомогою нелегальної приватизації і рекету змогли привласнити собі великі державні підприємства, і за допомогою здобутого капіталу піднятися на верхівки влади. Саме вони є винуватцями виникнення псевдоринкової економіки, адже приватизація сама в собі покликана сприяти держбюджету і країні в цілому, а не окремим громадянам, чи групам. Тому в Україні виникли проблеми з олігархією і олігархами, які проявилися теж в інших посткомуністичних державах Центрально-Східної Європи (в т.ч. Польщі), але масштаб тих проблем є значно менший.

Олігархія – це форма політичного впливу або влади кількох, небагатьох [5]. Слід зауважити що є різниця поміж багатими підприємцями і олігархами, тому що без політичного впливу не буває олігархії. Специфіка олігархії полягає на тому, що методи збагачення олігархів можуть буди максимально криміналізовані, або такі які в найкоротший термін принесуть найбільший прибуток. Здобуті фінанси потім служать для того щоб зосередити в себе в руках якнайбільше влади яка потім дасть гарантію що давні гріхи не відкриються, або запевнять можливість відкупитися від них. Звідси ігнорування суспільного інтересу, знищення демократії і утворення монархичної політичної системи. Можна уявити, які наслідки виникнуть від перебування цілого державного апарату у людей без жодних моральних принципів, ще й з вираженим радянським менталітетом, та прихильництвом партійної номенклатури. Без сумніву, олігархія утворила на території України корумповану і безправну державу.

Збільшення кількості олігархів спричинило не тільки те, що Україна не була готова створити міцну економіку на світовому ринку, а й була причиною небаченого зростання тіньової економіки, що додатково підвищувало прибутки олігархів. З'явилися нові перешкоди в розвитку малого та середнього бізнесу. В демократичних країнах влада переважно діє в інтересах малих та середніх підприємців, що допомагає у зміцненні економіки та розвитку нових ринкових можливостей. Натомість в Україні, щоб протриматися зі своєю діяльністю, потрібно мати дуже міцні зв'язки у політичному секторі, або зіткнутися з масовою корупцією (в результаті чого підприємство або збанкрутує, або буде мати дуже малий потенціал для подальшого розвитку). Також відбувався розподіл державного майна можновладцями, що є ще одним негативним наслідком перебування влади у руках олігархів. На сьогодні, після Революції Гідності, спосіб правління зазнав деяких змін. Головною проблемою надалі залишається корупція, та відсутність відкритого діалогу з громадянами. До того ж ситуацію погіршили відкрита російська військова агресія проти України, та фінансова криза, значною мірою цим спричинена. У всіх соціальних колах спостерігається висока дезорганізація спричинена пауперизацією, слабкістю армії та відсутністю досвіду управління в умовах війни. Українське суспільство насправді є готовим до боротьби, та недовіра до політичних еліт призводить до відсутності порозуміння між двома сторонами. Політичні ігри можновладців, залишки радянського менталітету та відсутність докорінних змін і нових прогресивних облич у владі теж є суттєвою проблемою.

Ще однією перешкодою вдалого процесу трансформації є слабка позиція органів місцевого самоврядування. За радянських часів ці органи були фікційними установами, і вся повнота влади в країні належала центральній владі. Тільки після здобуття Україною незалежності, місцеве самоврядування почало отримувати свої повноваження, завдяки яким отримало змогу впливати на локальний розвиток, і разом з тим нівелювати помітні різниці у розвитку окремих регіонів. Проте, наявна політична модель призвела до того, що у кожному регіоні органи місцевого самоврядування перейшли під контроль представників правлячої партії, кримінальних кланів, чи угруповань. Також важливою проблемою було те, що ці органи не діставали фінан-

сування на реалізацію власних завдань. Звідси висновок, що справи які мали бути в компетенції органів місцевого самоврядування здебільшого вирішувалися за допомогою держбюджету [6]. Асиметрія інформації, та неусвідомлення дійсного стану існуючих проблем, призвело до того, що ті проблеми або вирішувалися неналежним чином, або взагалі не вирішувалися. Видно що система місцевого самоврядування на законодавчому рівні має широкий спектр, але насправді не всі його функції виконуються належним чином.

У контексті проблем посттоталітарних трансформацій в Україні, доцільно проаналізувати які зміни відбувалися в той же період в Польщі. Важливо зрозуміти причини, яким чином Польща досягнула більшого успіху у процесі трансформації, адже політична і соціально економічна ситуація у цій країні була такою самою як і в інших посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи. Однією з причин такого значного і динамічного зростання показників може бути висока активність населення у процесі переходу. Другою причиною можна назвати відсутність безпосереднього впливу Росії на устрій і внутрішню політику Польщі. Третя причина – це успішна демократизація країни, та ліквідація негативного надбання Польської Народної Республіки. Можна сміливо заявити що Польща мала помірні шанси на розвиток. Не були вони надто малі, тому що від моменту проголошення незалежності Польща не переживала жодних збройних конфліктів. Але з іншої точки зору – економіка була знищена, як і у переважній більшості посткомуністичних держав. Необхідно було якнайшвидше створити конкуренційну економіку через перехід з центрально-керованої до ринкової економіки.

Перед переходом Польща характеризувалася низькою активністю використання ресурсів; сумнівною промисловою структурою, яка проявлялася високим розвитком важкої промисловості, недорозвинутістю галузей промисловості, які використовують сучасні технології; економічною нестабільністю, яка характеризувалась нестачею споживчих і інвестиційних товарів; домінуванням державного сектору у виробництві та сфері фінансів, яке призводило до інфляції; штучною системою цін і валютних курсів, розбудованими дотаціями та бюджетним дефіцитом.

Наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років повернулася на політичну арену профспілка «Солідарність», яка вимагала від влади окрім економічних реформ політичного плюралізму і допуску опозиції до влади. Початком змін були перші демократичні вибори та повернення другої палати парламенту – Сенату, та секретаріату президента. В економічній площині, зміни полягали у вільному формуванні структури власності, розвитку ринкових відносин та конкуренції, ліквідації залишків наказово-розподільчої системи, провадженні єдиної фінансової політики для підприємств, та наведення порядку у виборі керівничих посад. Вибори, у котрих перемогла нова влада, відбулися 4 червня 1989 року. Перемогу у них з великим відривом здобули сили «Солідарності» на чолі з Л. Валенсою. «Солідарність» отримала 35% місць у Сеймі, та 99% у Сенаті. Саме тоді закінчився період однопартійного керівництва. Також було утворено новий реформаторський уряд на чолі з Т. Мазовецьким. Виникнення швидких змін вдалося досягнути завдяки міністру фінансів Л. Бальцеровичу, який діяв у першому некомуністичному уряді.

Існуюча від 1989 року податкова система у Польщі, яка зовсім не відповідала вимогам ринкової економіки теж була реформована. Від 1992 року, згідно з вимогами ЄС, запроваджено загальний податок від товарів і послуг (VAT). Замінив він звичайний податок з продажу. До того ж зобов'язував і акцизний податок від алкогольних та тютюнових виробів, палива, та інших товарів цього типу.

Серйозні труднощі з'явилися на шляху поліпшення стану державних фінансів. Уряд Т. Мазовецького прийняв їх у критичному стані. У 1991 році поруч з значним зменшенням видатків, з'явився великий бюджетний дефіцит. В 1992 році становив він 6% ВВП. В наступних роках ситуація не змінилася, натомість у 1993-1995 роках дефіцит уже навіть не перевищив рівня 3% від ВВП, а в 1998 зменшився до 1,1%.

Вплинули на це такі чинники як: позитивні наслідки від впровадження податку VAT, значні надходження від приватизації державної власності, покращення платіжного балансу підприємств відносно держави та зменшення зовнішньої заборгованості. Позитивний ефект для процесу переходу та утворення ринкової економіки мало утворення Фондової Біржі. У жовтні 1994 на Біржі з'явилося 36 спілок. Серед найбільш характерних особливостей трансформації у Польщі (поряд з політичними змінами) є утримання високої динаміки змін у економіці.

Принципово різні шляхи, якими пішли Україна та Польща під час трансформації призвели до великої різниці у економічних показниках. Варто розглянути найважливіші з них, на основі яких можна побачити основну картину стану економіки двох держав. Першим показником є ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення. Цей показник підходить для порівняння ВВП двох країн завдяки тому, що беруться до уваги ціни основного кошику товарів в даних країнах, і на основі цього вираховується загальне ВВП у американських доларах (Рис. 1).

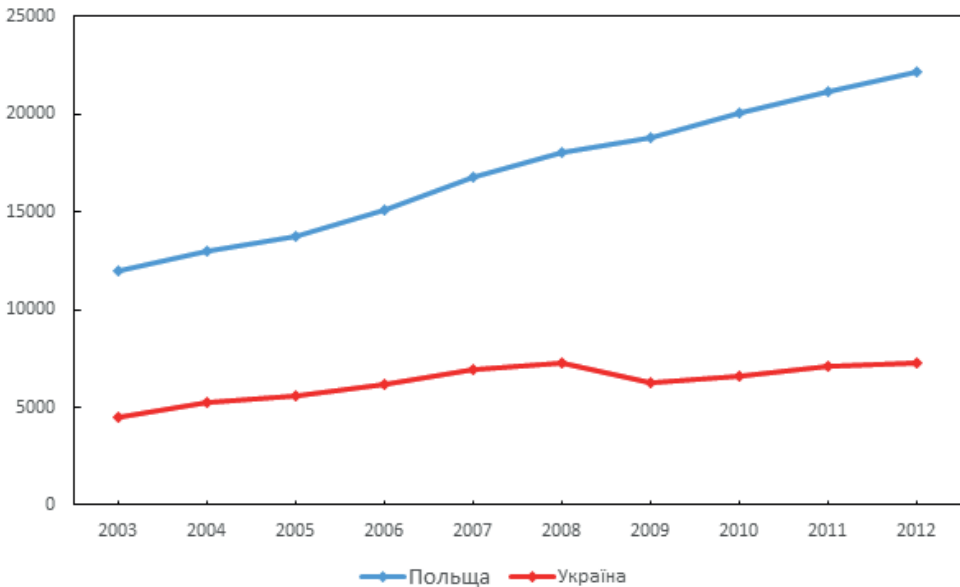

Рис. 1. Показник ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення в Україні та Польщі у 2003-2012 рр.

Як видно з графіка, показник ВВП Польщі є вищий від українського з багатьох причин. Як було зазначено, в часі трансформації Польща провела значну кількість економічних реформ. Ще один позитивний вплив для Польщі стало членство у Європейському Союзі. Відродження економіки, розвиток підприємств, перевага сектору послуг на польському ринку та дотації з ЄС щорічно збільшують показник Валового внутрішнього продукту (ВВП). В українській економіці явно переважає промисловий сектор, і саме тому показник ВВП протягом досліджуваного періоду є таким низьким. До того ж, на відміну від Польщі не зазнав він падіння під час фінансової кризи у 2008 році. Україна, хоч і має значний внутрішній потенціал і природні ресурси для розвитку економіки, практично не використовує їх. У перспективі кількох років можна тільки очікувати більшого зниження показника ВВП на душу населення, оскільки економіка надалі потерпає від наслідків інфляції та воєнних дій у східних областях.

Найбільш вагомою проблемою, на яку варто звернути увагу є проблема корупції, яка міцно тримає Україну у фінансовій прірві, руйнуючи усі шанси на розвиток. До сьогодні корупцією встигли просякнути усі державні та соціальні сфери життя (ме-

дична, комунальна, освітня, адміністративна, судова, і т.д.). Корупція розвивається як і всередині цих сфер, так і поза їх межами, дозволяючи їм взаємодіяти. Показник свободи від корупції був опрацьований організацією Transparency International і розраховується для окремих країн від 1995 року. Країни у рейтингу є розташовані згідно з показником корупції, який оцінюється незалежними підприємцями за шкалою від 1 до 100 (Рис. 2).

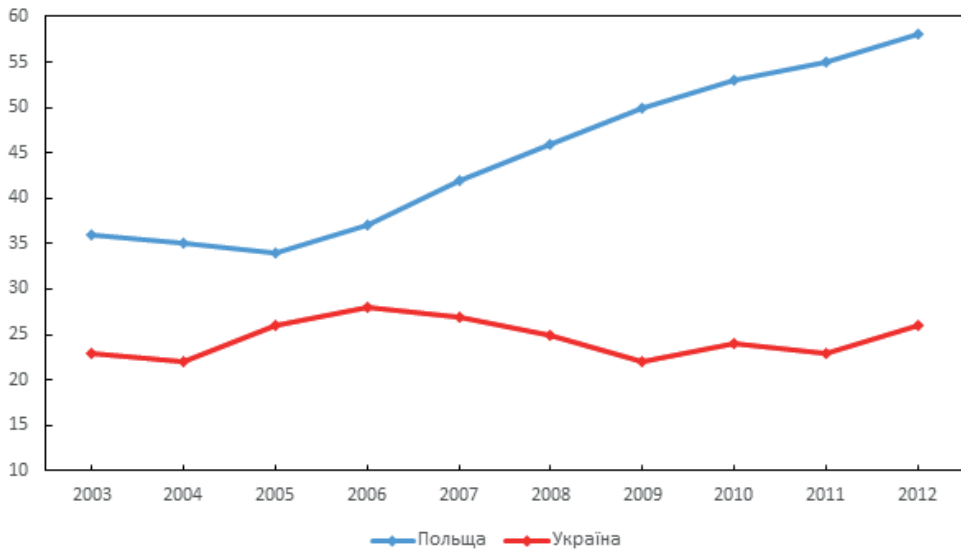

Рис. 2. Показник свободи від корупції в Україні та Польщі у 2003-2012 рр.

Зростання показника свободи від корупції у Польщі можна спостерігати тільки від 2005 року. Це можна пояснити позитивними наслідками вступу країни до ЄС, що викликано необхідністю відповідати європейським стандартам. Натомість українські реалії щодо оцінки корупційного впливу навпаки можуть стати на заваді Україні у євроінтеграційних устремліннях. З графіка випливає, що показник свободи від корупції в Україні досягнув максимуму у 2006 році, натомість під час прем'єрства Ю. Тимошенко та президенства В. Януковича – показник знову почав динамічно знижуватись.

Події, які відбулися у двох країнах, та проблеми, з якими вони борються на шляху свого розвитку, мають значний вплив на динаміку досліджуваних показників. Як відомо, історичні і територіальні фактори також впливають на ситуацію у цих країнах. Самі показники можуть допомогти передбачити перспективи розвитку Польщі та України. На початку трансформації теоретично Україна мала всі шанси досягти вищого рівня розвитку ніж Польща, адже успадкувала розвинутий економічний потенціал, необхідні ресурси, та працюючих людей. Натомість спосіб мислення, менталітет, встановлені соціальні норми призводять до того, що більшість людей надають перевагу працювати на когось, ніж самим включатися в підприємницьку діяльність. Відсутність амбіцій одних людей, та еміграція інших призводить до падіння рівня розвитку країни. Важливою проблемою є також контроль та використання державного потенціалу олігархічними кланами, або групами осіб, які мають доступ до бюджетних коштів.

Спроби українського народу здолати систему корупційно-олігархічного капіталізму (зокрема внаслідок Помаранчевої революції та Революції Гідності) на початку хоч і дають позитивні сподівання, та невдовзі старі проблеми знову повертаються. Вирішенням може стати тільки докорінна зміна цілої державної, урядової, господарчої, освітньої системи, тобто всіх сфер, паралізованих корупцією. Однак в сучасних умовах залишається надзвичайно мала ймовірність успішної реалізації таких карди-

нальних перетворень, тому що на практиці важко в стислі терміни здійснити тотальну заміну представників цих корумпованих систем. Навіть якщо це вдалося реалізувати, виникли б проблеми з новими представниками систем, які або виховувалися б знову ж таки представниками старих систем, або були б недостатньо досвідчені.

Також вагомою проблемою є деморалізація українського суспільства. Значна частина українців втратила сподівання на те, що Україна у майбутньому буде високорозвиненою державою. Передусім, деморалізує війна на сході України, інертність української влади, та брак бажання допомоги у розв'язанні конфлікту як зі сторони ЄС. Також дуже негативні наслідки приносить безпосереднє сусідство України з Росією. Значна частина російської нацменшини на території держави та русифікація на усіх рівнях за роки незалежності популяризували вітчизняну культуру. Відсутність спільної національної ідентичності призвело до того, що навіть до сьогодні значна частина громадян України не володіє українською мовою. Тільки після Революції Гідності розпочався процес пробудження українського національного відродження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз динаміки посткомуністичних трансформацій в Україні та Польщі засвідчує, що навіть схожі в культурно-історичному плані держави, можуть тривалий час розвиватися у практично протилежних напрямках. У контексті сусідства з Росією, можна також констатувати, що геополітичне положення відзначається значним впливом на внутрішні справи, зокрема українські реалії засвідчують як безпосередній вплив Росії може погіршити ситуацію в країні, а близькість Польщі до розвинутих країн ЄС спроможне стимулювати соціально-економічний розвиток. На сьогодні особливо цінним для України є досвід інших країн з реформування суспільних відносин, економіки та проведення адміністративної реформи [7]. Однак немає сумніву, що головним фактором успіху посттоталітарної трансформації є рівень розвитку громадянського суспільства. Приклад Польщі доводить, що ключова роль у цьому процесі належить позитивній волі самх людей, які задля розвитку спроможні об'єднатися і у результаті досягти помітного економічного успіху. Таке об'єднання передбачає налагодження конструктивної співпраці між владним сектором та громадськістю. В іншому випадку немає підстав сподіватися на подолання негативних тенденцій розвитку та покращення соціально-економічної ситуації в країні.

Література:

1. Bąk M. Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006.
2. Balcerowicz L. Socjalizm, kapitalizm, transformacja, szkice z przełomu epok. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
3. Michalski T. A Geographical Approach to the Transformation Process in European Post-Communist Countries // The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East-Central Europe / T. Michalski (red.). – Gdynia-Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2006. – S. 7-26.
4. Michalski T. Uwarunkowania procesu transformacji na Ukrainie / T. Michalski, A. Kuczabski // Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica, 2014. – №17. – S. 301-314.
5. Колодій А. “Олігархи” й “олігархія”: зміст понять та українська політична дійсність // Наукові записки НАУКМА. Політичні науки. Вип. 19. – 2001. – С. 31-35.
6. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.
7. Лесечко М. Адміністративна реформа: досвід Польщі та українські реалії / М. Лесечко, А. Чемерис // Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. пр. ОФ УАДУ. – 2001. – № 5. – С. 92-105.